

ANUARI

D' ARQUITECTURA I SOCIETAT

Revista de recerca | Research journal # 1 | 2021

contextos històrics
historical contexts

ANUARI

D' ARQUITECTURA I SOCIETAT

Revista de recerca | Research journal # 1 | 2021

contextos històrics
historical contexts

Editor en cap | Chief editor

Ivan Cabrera i Fausto
Universitat Politècnica de València

Editors associats | Associate editors

Ernesto Fenollosa Forner
Universitat Politècnica de València
Jordi Franquesa Sánchez
Universitat Politècnica de Catalunya
Maria Piqueras Blasco
Universitat Politècnica de València

Membres del Comitè Editorial Editorial Board members

Vicent Baydal Sala
Universitat Jaume I
Emilio Faroldi
Politecnico di Milano
Laura Lizondo Sevilla
Universitat Politècnica de València
Philip Plowright
Lawrence Technological University
Begoña Serrano Lanzarote
Universitat Politècnica de València
Félix Solaguren-Beascoa
Universitat Politècnica de Catalunya
Alexandra Staub
The Pennsylvania State University
Fernando Vela Cossío
Universidad Politécnica de Madrid

Equip tècnic | Editorial assistance

Anna Duggan Capuz
Josep Eixerés Ros
Jacinta Flynn
Júlia Martínez Villaronga
Mariví Monfort Marí
Amparo Mora Gassó
Esther Ponce Cerdá
David Pons Chaigneau
Joan Manuel Verdegel Cerezo

Disseny gràfic | Layout

Júlia Martínez Villaronga

Dibuix de portada | Cover drawing

Josep Eixerés Ros

Editorial | Published by

Agrupació Borriana de Cultura

Amb el patrocini de | Sponsored by

Livingceramics

UNIVERSITAT
POLITÈCNICA
DE VALÈNCIA

Col·laboradors | Collaborators

Contacte | Contact

Ivan Cabrera i Fausto
Escola Tècnica Superior d'Arquitectura
Universitat Politècnica de València
Camí de Vera, s/n 46022 València, Spain
Tel.: +34 963877111
Mail to: ivcabfau@mes.upv.es

Subscripcions | Subscription information

El preu de cada exemplar és de 15 Euros
The price of the hardcopy of one issue is 15 Euros
Per més informació contacteu amb:
For further information, contact:
Editorial UPV: pedidos@lalibreria.upv.es

ISSN (electrònic)

2792-7601

ISSN (paper)

2792-7598

Dipòsit Legal | Legal Deposit

V-3749-2021

Críteris de qualitat editorial

La revista de recerca **ANUARI d'Arquitectura i Societat** declara el seu compromís per respectar la integritat dels treballs publicats. Per aquesta raó, el plagi està estrictament prohibit i els texts que s'identifiquen com a plagi o com a contingut fraudulent seran retirats. La revista actuarà en aquests casos de la manera més ràpida possible. Quan s'accepten els termes i acords expressats per la revista, els autors han d'assegurar-se que el text i els materials associats són originals (o que es tenen els permisos de publicació) i que no s'estan infringint els drets d'autor. Els autors també han de justificar que, en cas de múltiple autoria, hi ha consens entre tots els autors implicats i que el manuscrit no ha estat presentat o publicat prèviament per altres medis.

Les opinions expressades són les dels autors i no necessàriament reflecteixen l'opinió dels editors. Totes les persones llistades com a autores són responsables dels continguts de la recerca per haver contribuït substancialment en la seua execució física i/o intel·lectual. Es reconeixerà l'autoria de les contribucions fetes en el camp de coneixement corresponent, per tant, els autors són responsables d'estar d'acord amb la composició de l'equip que hi va participar i en la decisió de quin és l'ordre en el que han d'aparèixer els participants com a autors.

Els agraïments s'han de mencionar, explicant les fonts de finançament de la recerca (si escau) i ajuda, consells substancials o recomanacions fetes per tercers parts.

Avís sobre Drets d'Autor

La versió impresa i digital de la revista són publicades per la UPV, essent necessari citar la font en qualsevol reproducció total o parcial.

A no ser que s'indique el contrari, els continguts d'aquesta edició electrònica estan distribuïts sota una llicència i distribució "Creative Commons Reconeixement-NoComercial-CompartirIgual 4.0 Internacional (CC-BY-NC-SA 4.0)".

La revista de recerca **ANUARI d'Arquitectura i Societat** no és responsable de la gestió dels drets d'autor de cap imatge reproduïda als textos. Aquestes qüestions són responsabilitat dels autors d'acord amb els procediments expressats en la crida a trameses.

© texts: autors

© imatges: autors/institucions

Editorial quality criteria

ANUARI d'Arquitectura i Societat research journal declares its commitment to respect the integrity of published works. For this reason, plagiarism is strictly prohibited and texts that are identified as either plagiarism or fraudulent content will be removed or unpublished. The journal will act in these cases as quickly as possible. By accepting the terms and agreements expressed by our journal, authors must ensure that the text and the materials associated with it are original (or that they have the publishing permissions) and that there isn't infringed copyright. Authors also have to justify that in case of joint authorship, there was full consensus of all authors involved and that the manuscript has not been previously presented or published in other media.

Expressed opinions are those of the authors and do not necessarily reflect the editorial opinion. All people listed as authors are responsible for the contents of the investigation by having contributed substantially in their physical execution and/or intellectually. Authorship is recognized for the contributions made to the field of knowledge, therefore, the author is responsible for agreeing with the team that took part in the

conduct, and for the decision about the order of the authors.

Acknowledgments should be cited, explaining the sources of research funding (if any) and aid, substantial advice or recommendations made by third parties.

Copyright notice

Hard copy and online journal are published by UPV, being necessary to cite the source in any total or partial reproduction.

Unless otherwise stated, all content of this electronic edition is distributed under a license and distribution "Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International" (CC BY-NC-SA 4.0).

ANUARI d'Arquitectura i Societat research journal is not responsible for any copyright of the images reproduced in the texts. These are the responsibility of the authors in accordance with the arrangements set out in the call for submissions.

© texts: authors

© images: authors/institutions

Índex | Table of contents

- 6 Prefaci. Un nou ANUARI
Preface. A new ANUARI
Ivan Cabrera i Fausto
- 8 Editorial. Contextos històrics
Editorial. Historical contexts
Ivan Cabrera i Fausto, Ernesto Fenollosa Forner, Jordi Franquesa Sánchez,
Maria Piqueras Blasco
- 14 Un arquitecte espanyol a Àsia. La influència de la vida a Manila (Filipines) en l'obra d'Abelardo Lafuente
A Spanish architect in Asia. The influence of life in Manila, Philippines, in the Works of Abelardo Lafuente
Alvaro Leonardo Pérez
- 38 Reconstruint contextos històrics. Les ciutats alemanyes i el cas de Lübeck
Reconstructing historical context. German cities and the case of Lübeck
Michele Caja
- 60 Arquitectura i societat a través de l'expansió de Barcelona
Architecture and society through the expansion of Barcelona
Pedro Casariego, Jordi Boixader, Vicenç Sarrablo, Josep Maria Pons
- 94 Arquitectura i llar. De la postguerra a l'actualitat
Architecture and home. From the postwar period to the present day
Clara Bujella
- 124 La barraca valenciana. Història i recuperació d'una arquitectura resilient
The Valencian barrack. History and recovery of a resilient architecture
Marcel·lí Rosaleny Gamón
- 146 Avaluació in situ de l'impacte del sistema de calefacció, ventilació i aire condicionat en les façanes d'un edifici religiós declarat Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO
In Situ Assessment of HVAC System Impact in Façades of a UNESCO World Heritage Religious Building
Kelsey Williamson, Antonio Martínez-Molina, William Dupont

- 170** L'arquitecte Vicent Gascó i l'obra pública a Sant Feliu/Xàtiva (1780-1800)
The architect Vicent Gascó and the public works in San Felipe/Xàtiva (1780 – 1800)
Vicente Gabriel Pascual Montell
- 198** L'experiència del Sagrat a través dels llocs rituals en l'arquitectura
The experience of the sacred through places of ritual in architecture
Salvatore Rugino
- 216** Anàlisi de la memòria i la cultura a partir de la façana arquitectònica: el Facadism en el barri de Beyoğlu
Examination of memory and culture based on the architectural facade: Facadism at Beyoğlu district
Aliye Rahsan Karabetca, Sedef Sav
- 240** El destí del patrimoni del segle XX. Investigació i accions
The fate of the 20th Century Heritage. Research and Actions
Giovanna Franco, Stefano Francesco Musso
- 262** El paisatge cultural de les vinyes de la UNESCO i l'adaptació al canvi climàtic
UNESCO vineyard cultural landscape and climate change's resilient adaptation
Alessandro Raffa
- 286** Patrimoni cultural i component natural. De la revaloració a la regeneració
Cultural heritage and natural component. From reassessment to regeneration
Miguel Ángel Bartorila, Reina Loredó-Cansino
- 312** L'arquitectura històrica a coll: Els drets aeris i la subdivisió de l'espai
Piggybacking Historic Architecture: Air Rights and the Subdivision of Space
David Karle
- 332** Zones militars: Un remei per a despertar a Ankara de l'amnèsia urbana
Military Zones: A Remedy of Awakening Ankara from Urban Amnesia
Zelal Oztoprak, Nur Çağlar
- 352** Ludwig Wittgenstein. Itinerari arquitectònic d'un filòsof analític
Ludwig Wittgenstein. Architectural Itinerary of an Analytical Philosopher
Juan Francisco García Nofuentes, Jorge Gabriel Molinero Sánchez,
Roser Martínez Ramos e Iruela

Ivan Cabrera i Fausto

Universitat Politècnica de València

ivcabfau@mes.upv.es

Prefaci. Un nou ANUARI

Té el lector a les seues mans el número 1 de la nova revista de recerca *ANUARI d'Arquitectura i Societat*, editada conjuntament per l'Editorial de la Universitat Politècnica de València i l'Agrupació Borriana de Cultura. El seu nom anuncia a la comunitat científica la publicació d'un únic número cada any. Però, fonamentalment, és un homenatge a una altra publicació, que ara conclou el seu períple, i de la que aquest nou ANUARI es declara orgullosa hereva.

La revista de recerca humanística i científica "ANUARI de l'Agrupació Borriana de Cultura" va publicar el seu primer número l'any 1990. La proposta feta tres anys abans per Joan Ramon Monferrer, llavors síndic major de l'ABC, es va materialitzar en l'època de la presidència de Teresa Esteve, quan Joan Garí, aleshores síndic en cap, va acceptar el repte de la seua posada en marxa. La publicació va nàixer amb el propòsit d'oferir articles sobre investigacions diverses d'interès cultural a un públic fonamentalment de l'àrea d'influència de Borriana i les comarques del nord del País Valencià. En els seus trenta-un anys d'existència, han vist la llum un total de trenta-un números, set d'ells de caire miscel·lani i vint-i-quatre monografies. Un total de 4100 pàgines han recollit els continguts de 279 articles de recerca, escrits per un total de 311 autors procedents de fins a 94 universitats i altres institucions relacionades principalment amb l'ensenyament i la cultura. Durant tot aquest temps, els ocasionals números o articles aïllats relacionats amb l'arquitectura, l'urbanisme o el patrimoni han estat notablement ben rebuts pels lectors, essent aquest factor decisiu a l'hora d'escollir el nou projecte editorial que ara relleva a l'antic.

La nova publicació, "ANUARI d'Arquitectura i Societat", és una empresa conjunta de l'Editorial de la Universitat Politècnica de València i l'Agrupació Borriana de Cultura. És una revista de recerca d'àmbit internacional, on tenen cabuda els estudis i reflexions sobre com interaccionen

Preface. A new ANUARI

Readers hold in their hands the first issue of the new research journal "ANUARI d'Arquitectura i Societat", published jointly by Universitat Politècnica de València Press and the Borriana Cultural Association. Its name announces to the scientific community the publication of just an issue per year. But it is mostly a tribute to another publication which now concludes its journey, being this new ANUARI a proud heir of it.

The humanistic and scientific research journal "ANUARI de l'Agrupació Borriana de Cultura" published its first issue in 1990. The proposal had been made three years before by Joan Ramon Monferrer, who used to be main trustee of the association by then. It was materialized during the presidency of Teresa Esteve when Joan Garí, who was main trustee at that moment, accepted the challenge of its implementation. The publication was

born with the objective of offering papers on different kinds of research of cultural interest to an audience mostly from the area of influence of Borriana and the northern counties of the Valencian Community. During the thirty-one years of its existence, up to thirty-one issues have come into existence, seven of them miscellaneous and twenty-four of them monographic. A total of 4100 pages have displayed the contents of 279 research papers, written a total of 311 authors affiliated to up to 94 universities and other institutions related mainly with teaching and culture. During all this time, the occasional issues or isolated papers devoted to architecture, urbanism or heritage have been meaningfully welcomed by readers, being a decisive factor when choosing the new editorial project which now takes over from the old one.

The new publication, , is a joint venture of Universitat Politècnica de València Press and the Borriana Cultural Association. It is an international

la producció arquitectònica i la societat per la qual es du a terme. Més específicament, versa sobre la influència dels valors, interessos i mitjans d'una determinada societat i el seu temps en l'arquitectura que atén les seues necessitats, així com sobre la influència que aquesta arquitectura pot tenir, al seu torn, en aquests trets definitoris d'una societat en un moment històric donat. Cada número tindrà caràcter temàtic, però sempre inclourà almenys un article on s'aborde eixa matèria des de la perspectiva de les nostres terres.

Heretem el compromís amb la llengua dels valencians, fent-la l'idioma principal de la revista, però incorporant ara també la versió en anglès per a la totalitat dels continguts, i la versió en castellà i francès per a les metadades dels articles publicats. La qualitat d'eixos manuscrits queda garantida per l'aplicació d'un sistema de revisió de doble parell cec, on un mínim de dos acadèmics especialistes en els continguts tractats determinaran la conveniència o no de publicar les diferents propostes, suggerint modificacions o millores si escau.

Amb un ISSN i un e-ISSN nous per evitar confusions amb la revista predecessora, "ANUARI d'Arquitectura i Societat" es publicarà fonamentalment en versió digital, tot i que també s'incorporarà una reduïda tirada impresa, permetent que aquelles persones interessades puguen adreçar-se a la Llibreria de la Universitat Politècnica de València per adquirir exemplars en paper.

L'equip humà darrere d'aquesta nova publicació és ingent. Distribuïdes en l'equip editorial, el comitè editorial i l'equip tècnic, les persones que farem possible cada tardor la publicació d'un nou número, desitgem que els lectors gaudisquen d'aquest primer dedicat als contextos històrics; i aprofitem per felicitar els autors i autores per la qualitat dels seus treballs i a les revisores i revisors per la seua contribució a millorar-la encara més si cap.

research journal, covering studies and reflections on how architectural production and the society for which it has been made interact. More specifically, it deals with the influence of the values, interests and means of a particular society and its time over the architecture which meets its demands, as well as the influence that this architecture might have in turn on these defining features of this society in a given moment in time. Each issue will be thematic, but it also will include at least one paper tackling this matter from the perspective of our territory.

We inherit the commitment to the language of Valencian people, making it the main idiom of the journal, but also including the English version for the whole contents and the Spanish and French versions for the metadata of any published paper. The quality of these manuscripts is guaranteed by the implementation of double-blind peer review system, where at least two academics with expertise on the contents studied will determine the convenience or

not of publishing the different proposals, suggesting amendments or improvements where appropriate.

With brand new ISSN and e-ISSN so as to avoid misunderstandings with the predecessor journal, "ANUARI d'Arquitectura i Societat" will be published mainly in digital version. However a limited print run will be also produced, making it possible for those interested to contact with the bookshop of the Polytechnic University of Valencia and to purchase hardcopies.

The human team behind this new publication is huge. Distributed in the editorial team, the editorial committee and the editorial assistance, the people who will make possible each fall a new issue, wish that readers enjoy this first one focusing on historical contexts. We also would like to take advantage of this preface for congratulating all authors for the quality of their works, and all reviewers for their contribution in order to improve it even more.

Ivan Cabrera i Fausto

Universitat Politècnica de València
ivcabfau@mes.upv.es

Ernesto Fenollosa Forner

Universitat Politècnica de València
efenollo@mes.upv.es

Jordi Franquesa Sánchez

Universitat Politècnica de Catalunya
jordi.franquesa@upc.edu

Maria Piqueras Blasco

Universitat Politècnica de València
mapiblal@doctor.upv.es

Editorial. Contextos Històrics

L'adequada preservació de tot allò relacionat amb la nostra història s'inicia de manera decidida al segle XVIII, quan moviments com ara la Il·lustració i figures com la de l'alemany Johann Joachim Winckelmann n'assenen el concepte i estructuren els continguts. Des de llavors, els coneixements sobre el nostre passat han anat augmentant de manera continuada, alhora que ho feia la consciència per preservar-los i per tindre cura de tot allò físic que n'ha estat testimoni i n'és prova. A l'actualitat, aquesta adequada preservació té una importància cabdal.

Els marcs físics on es desenvolupa la vida de les persones poden ser hereus, en major o menor mesura, de fets o èpoques històriques. Això pot condicionar significativament com els habitem i, especialment, com els actualitzem i renovem. Des dels àmbits més amplis com ara els països, les regions, les comarques o les ciutats i pobles, als més específics com ara els barris, els carrers i places o els propis edificis, el pes de la història pot suposar avantatges i inconvenients de diferents tipus. Catalogar un context donat com

Editorial. Historical contexts

The adequate preservation of all what is related to our history started resolutely in the 18th century, when movements such as the Age of the Enlightenment and figures such as the German historian and archeologist Johann Joachim Winckelmann consolidated the concept and structured its contents. Since then, knowledge on our past has grown relentlessly, at the same time that the awareness and commitment to preserve it and to take care of the physical matters which have witnessed events or are good evidences of them. Nowadays this adequate preservation has an utmost importance.

The physical scenarios of our daily life can bear witness, to a greater or lesser extent, to events or historical periods. That fact might condition meaningfully how we inhabit them and, especially, now we update and renovate them. Considering settings from a larger scale such as countries, regions, shires, cities and towns, to a smaller scale such as neighborhoods, streets and squares, or buildings themselves, the weights of history might entail advantages and disadvantages of different kinds. Categorizing a given context as historical can provide it with an added value. After all, having been able of overcoming the passage of time presupposes a quality guarantee and, frequently, inhabiting it and exhibiting it are symptoms of

a històric pot suposar-li un valor afegit. Per començar, haver estat capaç de superar el pas del temps li pressuposa ja un aval de qualitat i, sovint, habitar-lo i exhibir-ne el fet poden ser símptomes de qualitat o, fins i tot, de prestigi. Però paral·lelament, els contextos històrics solen ser sinònims de normatives estrictes i el proteccionisme associat sol minvar la capacitat d'intervenció i renovació a vegades de manera incomprensible. Eixa sensació de risc associada a no poder dotar d'uns estàndards d'habitabilitat, qualitat i seguretat necessaris per a que eixos contextos històrics segueixin sent atractius o capaços d'oferir als seus habitants unes condicions adequades no és l'única vessant negativa. Fenòmens com ara la gentrificació o l'arribada d'un turisme massiu poden desdibuixar una vida diària íntimament lligada als espais que l'acullen.

L'indubtable interès de totes aquestes qüestions i el protagonisme creixent que estan prenent en l'àmbit acadèmic i professional de l'arquitectura han propiciat que el número 1 de la nova revista de recerca "ANUARI d'Arquitectura i Societat" estiga dedicat als contextos

genuine quality and, even of prestige. However and simultaneously, historical contexts usually are synonyms of strict regulations and the associated protectionism usually protectionism frequently declines the capacity of intervening and renovating, occasionally in an incomprehensible manner. That sensation of risk, which is associated to not being able of providing the adequate habitability, quality and safety standards for making these historical contexts still attractive and capable of offering their inhabitants the right conditions, is not the only negative facet. Phenomena such as gentrification or the arrival of massive tourism can blur a daily life which is closely linked to the spaces that host it.

The undoubted interest of all these questions

and the growing prominence acquired in the architectural academic and professional sphere have favored the fact that the issue #1 of the new research journal "ANUARI d'Arquitectura i Societat" focuses on historical contexts. The matter and the opportunity for publishing their findings did catch the attention of a good bunch of researchers from all over the world. Readers will have the change to enjoy those papers that, in the view of reviewers, are interesting, have quality, and have followed the advice and suggestions for amendments provided. Authors affiliated to up to sixteen different university institutions from Spain, the United States, Italy, Mexico and Turkey will expose in the next pages the results of their research related to historical contexts.

històrics. La matèria i l'oportunitat de publicar les seues troballes han estat capaces de suscitar l'interès d'un bon grapat d'investigadores i investigadors d'arreu del món. El lector podrà gaudir ara d'aquells articles que, al parer de revisores i revisors, tenen interès i qualitat i han observat els seus consells i correccions. Atores i autors de fins a setze institucions universitàries diferents d'Espanya, Estats Units, Itàlia, Mèxic i Turquia, ens exposaran a continuació els resultats de la seua recerca relacionada amb els contextos històrics.

Álvaro Leonardo Pérez exposa com la vida en la Manila de finals de segle XIX i principis del XX va modelar la carrera professional del malagueny Abelardo Lafuente Almeda i del seu primogènit Abelardo Lafuente García-Rojo. Dècades després, el més jove es convertiria en el primer i únic arquitecte espanyol a la Xina i va desenvolupar una efervescent trajectòria a la ciutat de Shanghai de la qual encara són testimoni un bon grapat d'edificis.

Michele Caja explica de manera brillant determinades reconstruccions de centres històrics d'Alemanya destruïts o danyats durant la Segona Guerra Mundial seguint les premisses del Moviment Modern. Anys després, algunes d'eixes intervencions estan rectificant-se o eliminant-se per deixar pas a altres que, seguint criteris més contemporanis, són més respectuoses amb la petjada de la història dels espais que les acullen, com ara el centre de Lübeck.

Pedro Casariego, Jordi Boixader, Vicenç Sarrablo i Josep Maria Pons fan una revisió històrica des de principis del segle XIX fins als anys 60 del segle XX a la ciutat de Barcelona. Fixen el seu interès en la relació entre les característiques més rellevants de la societat en diferents períodes, propiciades per determinats fets històrics, i l'arquitectura que els hi dóna resposta, amb interessants apreciacions sobre el fenomen del barraquisme propi del darrer període analitzat.

Clara Bujella posa també la seua mirada en la ciutat de Barcelona, més concretament en l'experiència personal de dues persones i el seu habitatge. El relat subjectiu que recull com han adaptat la seua llar a les necessitats pròpies de cada episodi de la seua vida personal es contextualitza amb dades objectives pròpies de la història de la ciutat i la seua àrea metropolitana.

Álvaro Leonardo Pérez exposes how life in Manila at the end of the 19th century and beginning of the 20th century modelled the professional career of Malaga-born Abelardo Lafuente Almeda and his firstborn Abelardo Lafuente García-Rojo. Decades after, the youngest Lafuente would become the first and only Spanish architect in China and developed an enthusiastic career path in the city of Shanghai, which still preserves a good bunch of his buildings as evidences.

Michele Caja explains brilliantly certain reconstructions of historical centers in German cities destroyed or damaged during World War II, following the premises of Modernism. Years later, some of these interventions are being rectified or removed in order to allow the chance of building new ones that by following contemporary criteria have revealed themselves as much more respectful with the historical print of the spaces which host them, such as the center of Lübeck.

Pedro Casariego, Jordi Boixader, Vicenç Sarrablo and Josep Maria Pons perform a historical review from the beginning of the 19th century to the end of the 1960s in the city of Barcelona. They place the spotlight in the relationships between the most relevant characteristics of society in different periods –propitiated by certain historical episodes- and the architecture which has responded consequently, with interesting comments on the phenomenon of barraquisme, typical of the last period analyzed.

Clara Bujella casts her eye upon the city of Barcelona as well, specifically in the personal experience of two people and their home. The subjective story which narrates how their place has been adapted to the needs of each episode of their personal life is contextualized with objective data connected to the history of the city and its metropolitan area.

Marcel·lí Rosaleny Gamón shows the results of his research on the Valencian barrack. He explains its origins and the existing connections

Marcel·lí Rosaleny Gamón aporta els resultats de la seua recerca sobre la barraca valenciana. Explica els seus orígens i la connexió existent entre les seues tècniques constructives i els recursos materials i econòmics del context físic i històric que les va veure nàixer i convertir-se en una tipologia relativament habitual fonamentalment a la comarca de l'Horta. Són molt interessants les seues aportacions sobre la seua resiliència i les seues possibilitats de futur.

Kelsey Williamson, Antonio Martínez-Molina i William Dupont ofereixen la seua visió sobre els riscos d'implementació de les tecnologies modernes, en aquest cas, les pròpies de calefacció, ventilació i condicionament de l'aire, en edificacions històriques erigides amb sistemes constructius que no sempre poden acollir-les adequadament. Ho fan arran de les conseqüències de la utilització d'aquesta tecnologia en un edifici de gairebé dos segles i mig d'antiguitat, situat a Texas i protegit per l'UNESCO.

Vicente Gabriel Pascual Montell posa en valor la figura de l'arquitecte i acadèmic valencià Vicent Gascó Masot, que al segle XVIII va projectar tot un seguit d'obres públiques i urbanístiques a Xàtiva. Ho va fer en un context on la ciutat creixia i requeria noves infraestructures, però on qualsevol actuació s'havia de dur endavant sota el control d'instàncies acadèmiques i governatives no sempre amables amb una vila que havia estat un focus de resistència pocs anys abans.

Salvatore Rugino pren la temàtica de la relació dels espais que habitem i la història que tenen associada des d'un punt de vista plenament teòric. Analitza com en el passat les estructures socials i espacials i els llenguatges arquitectònics reconeguts van donar respostes adequades a les circumstàncies del moment. Però aquestes estructures i llenguatges ja no són capaces de fer-ho en les circumstàncies actuals on ja més que una comunitat som una xarxa.

Aliye Rahsan Karabetca i Sedev Sav exposen els resultats de la seua recerca sobre el fenomen per elles anomenat "façadisme" al districte de Beyoğlu d'Istanbul. Empren aquest mot per definir aquelles intervencions en edificis històrics on s'ha mantingut estrictament la façana per preservar certa qualitat paisatgística a nivell urbà, però on els interiors han estat

between the building techniques employed and the economical and material resources of the physical and historical context which witnessed their appearance and their evolution until becoming a rather usual building typology mainly in the county of l'Horta. His contributions on the resilience and future possibilities of Valencian barracks are worth mentioning.

Kelsey Williamson, Antonio Martínez-Molina and William Dupont offer their view on the risks of implementing modern technologies, namely, heating, ventilation and air conditioning, in historical constructions erected with building techniques which cannot always host them adequately. They draw conclusions in the light of the consequences of employing this technology in a 265-year-old UNESCO World Heritage site located in Texas.

Vicente Gabriel Pascual Montell showcases the figure of the Valencian architect and academic Vicent Gascó Masot, who projected a series of public and urban

works in Xativa, Valencia, in the 18th century. He did so in a context of a growing town which demanded new infrastructures, but when any single intervention should be carried out under the control of academic and governmental instances not always kind with a locality which had been a source of resistance just a few years before that.

Salvatore Rugino tackles the topic of the relationship between the spaces which we inhabit and their associated history from a purely theoretical perspective. He analyses how social and spatial structures and the architectural recognized languages provided good responses to their coetaneous circumstances. But these structures and languages are not capable of doing so adequately nowadays since we are not a community anymore but a network.

Aliye Rahsan Karabetca and Sedev Sav expose the results of their research on the phenomenon of what is called by them "facadism" in the district of Beyoğlu

completament alterats per adaptar-los a les noves necessitats. Per les autores aquesta praxis revela un respecte insuficient per la memòria i la història.

Giovanna Franco i Stefano Francesco Musso posen el focus en el patrimoni arquitectònic més recent, el corresponent al segle XX. Exposen que la falta de perspectiva que tenim respecte a determinats fenòmens històrics que van tindre associats arquitectures concretes i un insuficientment desenvolupat consens sobre com seleccionar les obres a preservar estan produint l'abandonament o la degradació d'edificis, complexos o espais urbans al seu parer rellevants.

Alessandro Raffa ens endinsa en una vessant ben diferent de l'arquitectura, el tractament del paisatge. Explica com els conreus de vinyes al llarg de la història de la humanitat tenen tres vessants molt importants: estan molt relacionades amb l'economia de la zona, modelen el paisatge d'una manera ben especial i són tremendament sensibles als canvis climàtics. Aquesta darrer circumstància propicia la seua recerca al voltant de com protegir-los actualment emprant com a cas d'estudi uns turons de la regió italiana del Vèneto i protegits per l'UNESCO.

Miguel Ángel Bartorila i Reina Loredo-Cansino ens parlen del valor patrimonial dels centres històrics llatinoamericans. Tradicionalment s'ha posat el focus en la vessant arquitectònica dels mateixos, però no en la seua vessant natural. Això ha portat associada una vulnerabilitat ambiental a molts cascs antics que ara han de corregir-se. Prenen com a exemple el centre històric de Santiago de Querétaro a Mèxic, on un intens treball de recerca recomana la integració d'allò natural en el valor patrimonial.

David Karle centra la seua recerca en el potencial dels drets aeris. Els centres històrics de moltes ciutats amb fortes necessitats de creixement i, per tant, de noves edificacions, podrien acollir aquestes noves construccions sobre alguns edificis històrics no excessivament alts dels seus cascs antics. L'ocupació d'aquests buits edificables al damunt dels edificis, anomenada ús dels drets aeris, és sovint controvertida. L'autor exposa les seues troballes arran de l'estudi d'un cas a l'estat de Nebraska.

in Istanbul. They use this term so as to define those interventions in historical buildings where strictly façades have been kept in order to preserve certain urban landscape quality, but with interiors which have been completely modified in order to adapt them to new needs. For the authors this praxis reveals an insufficient respect for memory and history.

Giovanna Franco and Stefano Francesco Musso place the spotlight on the more recent architectural heritage, namely the one of the 20th century. They explain that our current lack of perspective on certain historical episodes which had specific architectures associated, and an insufficiently developed consensus on how to select those works to be preserved are causing the abandonment or the degradation of buildings, complexes or urban spaces which are relevant according to them.

Alessandro Raffa takes us deep into a very different facet of architecture which is working with landscapes. He explains that viticulture has had three very important features along human history: it is very

connected with the economy of the area, it models the landscape in a very special manner, and it is extremely sensitive to climate changes. This last circumstance propitiates his research on how to protect vineyard landscapes nowadays, by employing as case studies certain UNESCO hills in the Italian region of Veneto.

Miguel Ángel Bartorila and Reina Loredo-Cansino have written about the heritage values of Latin American historical centers. Traditionally the spotlight has been placed on their architectural side, but not on their natural side. That fact has contributed to an environmental vulnerability in many old towns which needs to be amended. They use as example the historical center of Santiago de Querétaro in Mexico, where a thorough research works advises to integrate nature within heritage value.

David Karle develops his research on the potential of air rights. Historical centers in many cities with meaningful need of growing and, consequently, demanding new buildings, could host these new constructions on top of some not especially

Zelal Oztoprak i Nur Çağlar ens porten a l'actual capital de Turquia. El context urbà, arquitectònic i històric d'Ankara és certament complex arran del seu creixement desmesurat i rapíssim des de que va ser declarada capital del país en 1923 quan només era un poblet de quinze mil habitants. Successius canvis en la ubicació d'infraestructures suposen el risc de pèrdua de la memòria col·lectiva de les persones que els van habitar. Les autores estudien com la recuperació de determinats espais pot ser-ne la solució.

Finalment, Juan Francisco García Nofuentes, Jorge Gabriel Molinero Sánchez i Roser Martínez Ramos e Iruela inscriuen la seua recerca en un marc plenament teòric. Posen la seua mirada en l'intel·lectual vienès Ludwig Wittgenstein, establint interessantíssimes relacions entre el seu pensament, el context històric i les conseqüències de les seues incursions en l'arquitectura. La casa Stonborough, construïda per a la seua germana a la capital austríaca, és una magnífic exemple de les relacions mencionades i un itinerari per la mateixa és el fil conductor de l'article.

Quinze són els interessants articles que a continuació tenen els lectors i les lectores al seu abast. Els membres de l'equip editorial confiem en que gaudisquen de la seua lectura i estudi, i que els documents serveixin per millorar els seus coneixement sobre els contextos històrics a l'arquitectura.

tall historical buildings of their downtowns. The occupation of these upper voids which might receive new constructions –so called use of air rights- is usually controversial. The author exposes his findings as a consequence of studying a case in the state of Nebraska.

Zelal Oztoprak and Nur Çağlar take us to the nowadays capital city of Turkey. The urban, architectural and historical context of Ankara is certainly complex as a consequence of its disproportionate and fast growing experienced since it was declared capital of the country in 1923 when it was just a village with fifteen thousand inhabitants. Consecutive changes in the location of certain infrastructures entail the risk of losing the collective memory of the people who inhabited them. The authors study how the recovery of specific spaces might prevent this.

Finally, Juan Francisco García Nofuentes, Jorge Gabriel Molinero Sánchez and Roser Martínez Ramos e Iruela define their research within a fully theoretical frame. They cast their eyes upon the Viennese intellectual Ludwig Wittgenstein, establishing very interesting relationships between his thinking, the historical context and the consequences of his incursions in architecture. Stonborough house was built for her sister in the Austrian capital city and is a magnificent example of the aforementioned relationships. An itinerary in this place is the guiding thread of this paper.

Readers have at their disposal these interesting papers right now. The members of the editorial team wish them a joyful reading and study, and that the documents might serve to improve their knowledge on historical contexts in architecture.

Un arquitecte espanyol a Àsia. La influència de la vida a Manila (Filipines) en l'obra d'Abelardo Lafuente

Resum: Aquest article analitza com influeix en la vida i carrera professional dels dos Abelardo Lafuente aquí presentats, i per tant en una mateixa família espanyola, el fet de mudar-se en el segle XIX a un continent diferent i aïllar-se de l'ambient predominant a Espanya en aquests moments. També com la forma de vida dins del mateix país, però en una província d'ultramar molt allunyada, pot fins i tot influenciar no sols les decisions personals i professionals, sinó també l'arquitectura que realitzarà allí representant els estils més coneguts en els seus orígens.

Aquesta decisió transcendeix dues generacions almenys, i els interessos arquitectònics del pare precursor, arriben a ser el germen formal de la increïble carrera professional del seu fill del mateix nom que serà el primer i únic arquitecte espanyol a la Xina en el segle XX. La seua desconeguda carrera a la Xina es consolida en els seus orígens juvenils a la Manila espanyola i els professionals a la Manila americana a l'empara de l'assoliment del seu pare que arriba com a enginyer forestal a l'arxipèlag i acaba com a arquitecte municipal interí de la ciutat dos anys abans de la pèrdua de la plaça.

Paraules clau: Abelardo Lafuente; arquitectura en Àsia; Filipines; estil Neo-àrab; Ferrocarril Manila

A Spanish architect in Asia. The influence of life in Manila, Philippines, in the Works of Abelardo Lafuente

Abstract: This paper analyzes how moving to a different continent and cutting themselves from the predominant atmosphere in Spain during the 19th century influenced in the lives and professional careers of the two Abelardo Lafuente hereby presented. It also focuses on how the way of life in the same country but in such a distant overseas province could also have an influence not only on personal and professional decisions, but also in the architecture designed there displaying the most acknowledged styles of their origins.

the formal grounds of the unbelievable professional career of his son, who has exactly the same name and who will be the first and only Spanish architect in China in the 20th century. His unknown career in China is founded on his youth time in Spanish Manila. Likewise, his professional origins date back to the American Manila fostered by the success of his father who arrived to the islands as forest engineer and ends up as interim city architect two years before the loss of the colony.

Keywords: Abelardo Lafuente; Asian architecture; Philippines; Moorish Revival style; Ferrocarril Manila.

Un arquitecto español en Asia. La influencia de la vida en Manila (Filipinas) en la obra de Abelardo Lafuente

Resumen. Este artículo analiza cómo influye en la vida y carrera profesional de los dos Abelardo Lafuente aquí presentados, y por tanto en una misma familia española, el hecho de mudarse en el siglo XIX a un continente diferente y aislarse del ambiente predominante en España en esos momentos. También cómo la forma de vida dentro del mismo país, pero en una provincia de ultramar muy alejada, puede incluso influenciar no sólo las decisiones personales y profesionales, sino también la arquitectura que realizará allí representando los estilos más conocidos en sus orígenes.

Esa decisión trasciende dos generaciones al menos,

y los intereses arquitectónicos del padre precursor, llegan a ser el germen formal de la increíble carrera profesional de su hijo del mismo nombre que será el primer y único arquitecto español en China en el siglo XX. Su desconocida carrera en China se cimienta en sus orígenes juveniles en la Manila española y los profesionales en la Manila americana al amparo del logro de su padre que llega como ingeniero de montes al archipiélago y acaba como arquitecto municipal interino de la ciudad dos años antes de la pérdida de la plaza.

Palabras clave. Abelardo Lafuente; arquitectura Asia; Filipinas; estilo Neo-árabe; Ferrocarril Manila

Un architecte espagnol en Asie. L'influence de la vie de Manila (Philippines) dans l'œuvre d'Abelardo Lafuente

Résumé : Cet article analyse comment le fait de déménager, au XIXe siècle, à un continent différent et de s'isoler du milieu dominant en Espagne en ce moment-là, a influencé la vie et la carrière professionnelle des deux Abelardo Lafuente présentés ici. Et aussi comment la façon de vivre dans le même pays, mais dans une province d'outre-mer très éloignée, peut même influencer non seulement les décisions personnelles et professionnelles, mais également l'architecture réalisée là-bas en représentant les styles les plus connus à l'origine.

Cette décision dépasse au moins deux générations, et les intérêts architecturaux du père précurseur

deviennent le germe formel de l'incroyable carrière professionnelle de son fils du même nom, qui deviendra le premier et le seul architecte espagnol en Chine au XXe siècle. Sa carrière méconnue en Chine se fonde sur ses débuts de jeunesse à la Manila espagnole, et les professionnels sur la Manila américaine grâce au succès de son père, qui arrive à l'archipel en qualité d'ingénieur de chemin et finit comme architecte municipal intérimaire de la ville deux ans avant la perte coloniale de celle-ci.

Mots-clés : Abelardo Lafuente ; architecture ; Asie ; Philippines ; style néo-arabe ; chemins de fer Manila

Introducció a les Illes Filipines espanyoles

Al llarg d'aquest article s'intentarà explicar, documentar i descriure la vida d'una part de la societat espanyola que vivia a la fi del segle XIX a Àsia en una situació d'aïllament parcial encara que en unes condicions una mica millors que la mitjana. L'objectiu és mostrar a la gent que conformava les províncies espanyoles d'ultramar, en concret la societat espanyola de les Illes Filipines, així com els seus costums una mica diversos de les quals ocorrien en la Península. S'esmenta aquest aïllament parcial entre altres coses i, per exemple, pel fet que la premsa que s'imprimia a Espanya així com el correu postal ordinari i altres comunicacions oficials arribava marítimament a l'arxipèlag un mes després de la seua publicació o enviament com a mínim. Això és una cosa important per a tindre en compte quan ens marquem aquest objectiu, ja que explicar això en l'actualitat en què les comunicacions són tan ràpides i fàcils i on hem perdut de vista la seua transcendència, complica molt més l'enteniment de les circumstàncies ací descrites. És difícil parar-se a pensar hui que aqueixos retards en èpoques passades han fet caure imperis al llarg d'història, i això determina molt la societat de cada regió i cultura.

Sabem gràcies als primers censos espanyols que es van fer en l'arxipèlag i gràcies a Pérez Serrano (1998) que la població filipina estable estava composta per uns 7 milions a la fi de segle XIX¹ dels quals 3,5 residien a Luzón. D'entre els quals no es compta als estrangers, que principalment eren comerciants d'origen xinés on el número era una mica superior als trenta mil i després d'ells només els alemanys i britànics superaven el centenar. Per tant, hi havia molts espanyols que per ser funcionaris de carrera o bé per ser empresaris, desitjaven anar-se'n a terres llunyanes a buscar oportunitats i millores professionals que no tenien en el continent com és el cas de la família madrilenya que ací estudiarem i la seua progressió al llarg de les dècades.

Aquest tema de les possibilitats de desenvolupament personal, la documentació relativa i les oportunitats professionals són temes poc tractats. La vida en aquests llocs allunyats sempre s'ha vist a través dels ulls dels ordes religiosos que habitaven en la seua majoria

Introduction to the Spanish Philippines

Throughout this paper it is intended to explain, document and describe the life of a part of the Spanish society who lived at the end of the 19th century in Asia in a situation of partial isolation but with slightly better standards of life than the average. The aim is to showcase the people who composed the Spanish overseas provinces, more specifically, the Spanish society of the Philippine Islands as long as their costumes somehow different from those in the peninsula. Among other features, the partial isolation is mentioned caused by, for example, the fact that the press printed in Spain and the ordinary post and other official communications reached the archipelago by ship at least a month later than its printing or consignment. This is something relevant when this goal was set, since explaining it nowadays when quick and easy communications are available and its transcendence is disregarded, makes the circumstances described harder to be understood. Today it is difficult to understand that these delays in past times caused the fall of empires throughout

history and that determined very much the society of each region and culture.

We know by means of the first Spanish censuses done in the archipelago and thanks to from the texts by Pérez Serrano (1998) that the stable Philippine population was composed by 7 million inhabitants at the end of the 19th century¹ including 3,5 million in Luzon. Foreign inhabitants are not taken into account. They were mainly traders of Chinese origins whose number was slightly higher than thirty thousand. Behind them, just the Germans and Britons raised over one hundred. Therefore, there were many Spaniards, who due to the fact of being civil servants or businessmen, wished to travel to distant lands so as to look for good chances or professional improvements which were not possible in the continent. This is the case of the family from Madrid under study along with their progression throughout the decades.

The topic of chances of personal development opportunities, related documents and professional opportunities are matters hardly studied. Life in

l'arxipèlag i condensaven moltes de les transaccions comercials importants a causa de les possessions de terreny que tenien per influència i poder adquisitiu, i per tant era una aproximació esbiaixada a la vida més habitual. També és lògic que així siga perquè eren els que millor documentaven l'allí succeït en segles anteriors. En aquest cas, ja en segle XIX, els pocs periodistes que hi havia ens permeten també tindre una documentació una mica més pròxima a la societat civil de l'època. Finalment, i per a poder desenvolupar això una mica més, el fet de tindre accés a cartes personals d'una família espanyola ens permet conèixer una mica més del dia a dia, així com les raons per les quals fan aqueixos canvis tan importants per a diverses generacions. Unit a això cal tindre en compte que el govern en la seua obstinació per documentar de millor manera aquelles possessions tan llunyanes va crear les populars "Guies de Filipines" que s'editaven en les principals ciutats de la península i que constitueixen una altra font fiable complementària per a conèixer la demografia i llocs rellevants de cada persona en l'Administració espanyola, alguna cosa que ha servit en gran manera per a determinar els nivells dels personatges que es descobriran en aquest text. La forma de vida d'aqueixa societat s'intentarà mostrar al llarg d'aquest article i per tant la seua influència sobre l'arquitectura de la ciutat de Manila.

Per tant, per a aconseguir aquest ambiciós objectiu d'explicar les circumstàncies familiars a través de la seua obra i decisions personals, només es pot fer a través una metodologia molt minuciosa d'investigació en arxius de tots dos països i mitjançant l'estudi de la documentació personal que guarda la família, i que en el seu moment va portar un descendent des de Manila. Les institucions a les quals s'ha acudit a Espanya han sigut des de la Biblioteca Nacional a l'Arxiu del Centre de Ciències Humanes i Socials (CCHS) del Consell Superior d'Investigacions Científiques a la Biblioteca Tomás Navarro Tomás de Madrid on es guarda microfilmada bona part de la documentació espanyola de Filipines, però a més a Manila la Biblioteca Nacional, l'arxiu del Palau del Governador i el de l'Església de Sant Agustí en Intramurs. A més de molta bibliografia relacionada amb Àsia que es pot trobar en el Museu Oriental de Valladolid.

so distant places has always been seen through the eyes of religious orders that mostly inhabited the archipelago and condensed most of the important commercial transactions because of the amount of lands owned under their influence and purchase power. Thus, a biased approach was rather usual. However that is also logical since they were those who better documented what had happened there in previous centuries. In the 19th century, the few existing journalists make possible to have documents much closer to the civil society of the time. Finally and being helpful to develop the topic furthermore, having access to personal correspondence of the Spanish family permits allows for knowing better daily life as well as the reasons for undertaking so important changes for several generations. Besides, it must be considered that the government in its attempt to better document those so far possessions created the famous "Guide of Philippines" which was edited in the main cities in the peninsula and which constitute another trustable source complementary in order to know the demography and relevant positions for each person within the

Spanish Administration. This has been helpful to determine the levels of the characters that the reader will discover. People's life in this society will be explained in this paper and, therefore, its influence on the architecture of the city of Manila.

Consequently, in order to achieve this ambitious goal of explaining the family circumstances through their work and personal decisions, it is just possible to employ a very thorough research methodology developed in archives of both countries and by means of the study of personal documentation guarded by the family and which was brought from Manila by one descendent. Institutions visited in Spain include the National Library, the Archive of the Human and Social Sciences Centre (CCHS) of the Higher Council for Scientific Research which is kept in the Tomás Navarro Tomás Library in Madrid within a good portion of the Spanish documents related to the Philippines which are conveniently microfilmed, the archive of the Governor Palace and the one of the Saint Augustin inside the walls Church, and the Oriental Museum in Valladolid which keeps a lot of bibliography related to Asia.

Els estils arquitectònics predominants a Espanya

Aquesta fase final del segle XIX que tan frustrant i difícil va ser per a la societat espanyola, existeixen una sèrie d'estils arquitectònics eclecticismes historicistes que la defineixen. El més complicat de projectar lluny d'Espanya per les seues dificultats tècniques, i que millor representava la idea que d'Espanya es tenia a l'estranger era l'estil "morisc" o "mudéjar". Aqueixa idea es diferenciava dels altres estils europeus dominants com el francès, anglés o alemany, i l'obra que millor el definia era la mundialment coneguda Alhambra de Granada. Aquest estil va representar de la millor manera els orientalismes a Espanya i, per tant, en llocs tan allunyats de la metròpoli on hi havia espanyols assentats de manera permanent, aqueix estil era difícil de traslladar. Per tant, a aqueix intent per desenvolupar un mudéjar més pur, però en circumstàncies tan adverses i allunyades, el denominarem un neo-àrab, ja que redefinia les obres de referència a Europa per a adaptar-les a les circumstàncies asiàtiques on es construïen amb mitjans més limitats.

La vida abans del canvi de residència

La figura de Sr. Abelardo Ramón Antonio Lafuente Almeda (Màlaga 1847-Manila 1900), és clau per a l'enteniment dels inicis i desenvolupament de la carrera professional del seu primer fill Abelardo Lafuente García-Rojo (Fuentidueña de Tajo (Madrid) 1871-Shanghái 1931) i que serà el referent espanyol arquitectònic dels daurats anys 20 de Shanghái.

El malagueny Lafuente Almeda era Enginyer Topògraf², que va treballar en l'Institut Geogràfic Nacional amb el General Ibáñez d'Iber. Sempre lligat a aquesta institució i a causa del seu lloc de Topògraf va viure a Madrid i Fuentidueña de Tajo, Saragossa, Tarajal (Màlaga) i Almagro (Ciudad Real) entre 1870 i 1878. Després de tants canvis de residència en tan pocs anys i després de quatre fills cadascun nascut en una ciutat de les anteriors, demana en dues ocasions el canvi del Cos de Topògrafs al Cos d'Estadística pels constants viatges i per una mica de falta de motivació. Com que no es va concedir, decideix demanar el trasllat dins del seu cos en 1879 als Territoris Espanyols d'Ultramar, Filipines, amb la clara intenció de créixer professionalment.

Architectonic styles predominant in Spain

The final phase or the 19th century was rather frustrating and tough for Spanish society and is defined by a series of eclectic and historicist architectural styles. The most complicated one to be considered when far away from Spain because of its technical difficulties, despite the fact that it was the one which better represented the idea of Spain with foreigners had was the "Moorish" or "Mudejar". It was clearly differentiated from other dominant European styles such as the French, English and German and the landmark which better defined it was the worldwide acknowledged Alhambra in Granada. This style represented the best features of Orientalism in Spain and, therefore, in places far away from the metropolis where Spaniards were settled permanently, it was quite difficult to be transferred. So then, this attempt to develop a purer Mudejar but in more adverse and further circumstances will be labeled as Moorish Revival, since it redefined the recalled works in Europe in order to adapt them to the Asian circumstances where building entailed much more limited means.

Life before the change of residence

The figure of Mr. Abelardo Ramón Antonio Lafuente Almeda (Malaga 1847 – Manila 1900) is essential for understanding the first steps and development of the professional career of his first son, Abelardo Lafuente García-Rojo (Fuentidueña de Tajo, Madrid, 1871 – Shanghai 1931) who will be the Spanish architectural reference of the golden 1920s in the Chinese city.

Lafuente Almeda was a topographer engineer² who worked at the National Geographic Institute with General Ibáñez de Ibero. Always connected to this institution and because of his position as topographer lived in Madrid and Fuentidueña de Tajo, Zaragoza, Tarajal in the province of Malaga and Almagro in the province of Ciudad Real, between 1870 and 1878. After that many changes of residence in just a few years and after four children, each one born in a different town among those previously mentioned, he asked twice the change from the Corps of Topographers to the Corps of Statistics due to the constant trips and for a light lack of motivation. Since that change was not conceded, Lafuente Almeda decided to ask for the transfer within his Corps in 1879

Els inicis de la Família Lafuente en Manila

Aquest trasllat es fa efectiu en 1883 quan el seu primogènit comptava amb 12 anys. Aquesta primera etapa professional del malagueny a Espanya és poc rellevant en l'àmbit professional, però potser té la seua importància el fet que el fill comença a veure diferents ciutats i edificis en la seua infància i adolescència amb arquitectures molt diferents en el nord i en el sud, també aquest període li permet entendre i apreciar una vida de constants canvis i reptes professionals com era la del seu pare.

Per tant, aquesta família al complet, matrimoni i quatre fills homes, viatgen el 4 de maig de 1883 des de Barcelona amb destinació a Manila per a ocupar el seu nou lloc en la Inspecció General de muntanyes com a ajudant 4t oficial 4t Administració³. El següent lustre de creixement professional li porta a estar una dècada després de la seua arribada en la Secció Direcció d'Obres Públiques al voltant de 1895 com a ajudant de l'Arquitecte Municipal de Manila, Juan José Hervás⁴ encara que els primers projectes que s'han pogut trobar amb la seua signatura a Manila eren ja de 1892, per tant, la influència de l'arquitecte català es considera notable en la seua manera de construir i projectar les seues obres futures. Entre l'any 1892 i 1896 estant del costat d'Hervás signa i construeix entre altres projectes significatius el de l'Ampliació dels molls de Manila (1893), el Real Col·legi de San José a Manila (1894) i l'Adorn per a Salons de Sessions de les Cases Consistorials de Manila (1896) a més de desenes de projectes de cases, cambrials, forns, ampliacions i innombrables tipologies per a la comunitat espanyola de Manila. Encara que sense lloc a dubte el que destaca per damunt de tots és de juny de 1896 i és el de la seua pròpia casa unifamiliar al Carrer Bilibid 10 anomenada Casa "García-Rojo"⁵ (Figura 1).

Aquest és un gir professional només factible en uns territoris tan ignots com els d'ultramar, on l'escassetat de tècnics i persones amb capacitat i professionalitat és notable, a més que no es tenia recursos per a atraure talent format a Europa. Tampoc ajuda la distància i els mitjans de transport, així com el clima tan diferent de l'arxipèlag que no tots els espanyols suportaven. Però és evident que aqueixa era la intenció del malagueny Lafuente quan tenia

to the Overseas Spanish Territories, Philippines, with an obvious purpose of growing professionally.

The first steps of Lafuente family in Manila

The aforementioned transfer was put into effect in 1883 when his firstborn was only 12 years old. The first phase of Lafuente Almeda in Spain is not especially relevant professionally speaking, but it is probably rather relevant the fact that his son began to see different towns and buildings during his childhood and adolescence with architectures very different in the north and the south. This period also made possible for the eldest son to understand and appreciate a life of constant changes and professional challenges like those faced by his father.

Therefore, the whole family, namely husband, wife and four sons, travelled on May 4, 1883 from Barcelona to Manila in order to make possible that Lafuente Almeda could take up his new position in the Mounts General Inspection as 4th assistant 4th official in the Administration³. The next lustrum of professional

growing will take him, ten years after his arrival, to the Public Works Direction Section around 1895 as assistant to the Manila Municipal Architect, Juan José Hervás⁴. However the first projects signed by Lafuente Almeda date back to 1892, meaning that the influence of the Catalan architect was noticeable in his way of building and projecting future works. Between 1892 and 1896 and working with Hervás, he signed and built, among other meaningful projects, the expansion of the docks of Manila (1893), the Royal College of Saint Joseph in Manila (1894) and the decoration for the Assembly Halls of the Council Houses in Manila (1896) apart from tens of projects of houses, niches, ovens, enlargements and countless typologies for the Spanish community in Manila. However and without doubt, the most outstanding one is from June 1896 and it is his own family house located in the 10 of Bilibid Street and called Casa "García-Rojo"⁵ (figure 1).

This is a professional turn only feasible in unknown territories such as overseas ones, where the scarcity of technicians, trained people and professionalism was noticeable, being financially impossible to attract talent

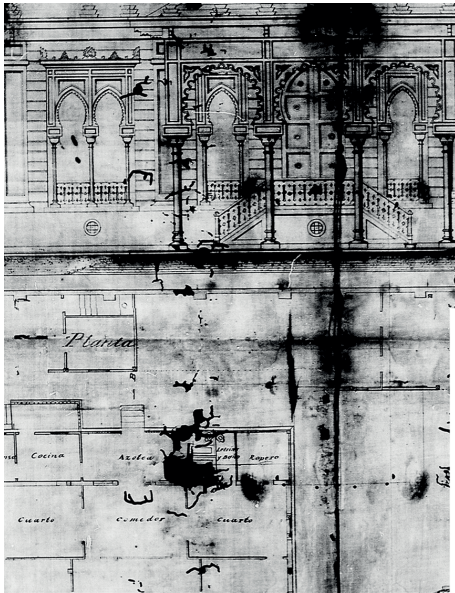

Figura 1. Plànols de la Casa García-Rojo a Manila (1896)

Figure 1. Blueprints of the Casa "García-Rojo" in Manila (1896)

tant d'interès per créixer professionalment i per mantenir a la seua nombrosa família que es veu incrementada en un cinqué fill l'any 1885 estant ja assentats en l'arxipèlag. Per tant, el seu fill major viurà la seua infància i joventut a Manila estudiant en el Col·legi Sant Joan de Letrán i la Universitat de Sant Tomàs entre 1883 i 1887, ja que tots dos centres pertanyen a la mateixa institució universitària. La seua precoç introducció en l'ambient universitari es deu al fet que en aquella època s'accedia amb menys anys que en l'actualitat a aquesta mena d'institucions. Aquestes dues eren les de major prestigi a la ciutat perquè eren molt estrictes en la seua formació, a més d'estar totes dues localitzades en Intramurs, el recinte emmurallat espanyol del centre de la ciutat de Manila.

Sent el seu pare encara enginyer forestal, l'any 1887, i com era habitual en l'època, tot funcionari manava als seus fills a realitzar estudis acadèmics a Madrid en complir els 16 anys, i continuar amb el servei militar a Espanya que en el cas del primogènit es produeix a partir de 1890. En canvi, el seu germà Alfonso segon en la família tan sols farà el servei militar a Espanya perquè els estudis no són del seu interès. Allunyat de la seua família Abelardo Lafuente fill no sols

educated in Europe. Distance and means of transport did not help either, as well as such a different weather that not all Spaniards could bear in the archipelago. But it is obvious that this was the purpose of Lafuente Almeda when he was so interested in growing professionally and supporting his prolific family which was enlarged with a fifth son in 1885 when already living in the islands. As a result, his eldest son lived his childhood and youth in Manila, studying at the College of Saint John Lateran and at the University of Saint Thomas between 1883 and 1887 since both centers belonged to the same institution. His precocious introduction in the university environment is due to the

fact that in those times it was possible to enter this kind of institutions being younger than today. These two centers were the most prestigious in the city since they were very strict regarding education and both were located in *Intramuros*, the Spanish area inside the walls in the center of the city of Manila.

Being his father a mounts engineer yet in 1887 and as usual in those times, the young Abelardo was supposed to pursue university studies in Madrid when 16 years old, as any son of a civil servant, and then to complete the military service which in the case of firstborns was formalized from 1890 and on. However,

adquireix coneixements tècnics sense intermediació del seu pare que en aquells dies està intentant aconseguir el canvi a la construcció en comptes de les muntanyes, sinó que a més realitza el servei militar entre Salamanca i Madrid, i allí aprén altres tècniques constructives temporals pròpies dels regiments militars.

En aquesta època madrilenya de joventut coneix a la seua futura esposa cognomenada Ferrari, de família militar i les famílies de la qual es coneixien des dels seus temps en l'arxipèlag. Per al seu enllaç a Madrid el 9 de febrer de 1895 acudeixen els seus pares des de Manila⁶ com esmenta la premsa de l'època. Per aqueix llavors el fill està estudiant a l'Escola d'Arts i Oficis de Madrid fins a 1897 i la visita del seu pare possiblement li fa tindre unes certes esperances de creixement professional i li fa germinar el virus viatger familiar en ell, ja que ja és en 1895 la mà dreta de l'arquitecte municipal. El fill establert a Madrid, després d'acabar la seua formació en 1897 comença a treballar en l'empresa de ferrocarrils MZA (línia Madrid-Zaragoza-Alacant) dels Pavellons del Pacífic, però no dura molt allí i després del naixement del seu segon fill a Madrid decideix tornar a la vibrant, atractiva i plena d'oportunitats ciutat de Manila en 1898. Una altra de les raons per les quals decideix fer el salt és perquè el seu pare portava any i mig ja en el lloc d'Arquitecte Municipal interí pel fet que el senyor Hervás deixa Manila a la vista de les complicades circumstàncies de la colònia en 1896 i mai és reemplaçat per un altre arquitecte de formació.

En aquells dies i des de l'any 1896 la seua gran casa familiar estava ja construïda i era un altre al·licient més després del que havia passat amb la vida dels seus pares a Manila l'any abans. I és que l'any 1897 la seua mare contrau una malaltia que l'obliga a anar-se'n urgentment de l'arxipèlag perquè va lligada al seu clima. Amb ella abandona la ciutat el seu fill menor Luis i a causa d'aqueixa marxa reben una carta de la institució educativa encarregada de traslladar els seus estudis al seu nou col·legi a Espanya, en ella expliquen les assignatures diferents entre tots dos llocs i què és el que han de fer per a convalidar els seus estudis a Espanya amb els realitzats a Manila (Figura 2). El factor educatiu de la prole dels espanyols establerts en territoris tan allunyats de la península era una cosa molt curiosa i diferencial perquè sempre hi ha la intenció d'enviar als fills a la metròpoli a acabar els estudis, però sempre tenint com a referència el que es fa al país d'origen per si han de tornar. A més, per a tots ells la formació marcial dels seus fills era fonamental perquè vivien en territoris amenaçats per altres potències mundials i en el cas de Filipines, el principal enemic en aqueixa època era els Estats Units que serà a la fi i fet i fet el que provoque l'esfondrament total de l'imperi espanyol en 1898 de manera conjunta entre Cuba, Puerto Rico i Filipines.

Alfonso, the second son, just completed his military service in Spain because he was not interested in studying. Far away from his family, the young Abelardo Lafuente does not just acquire technical knowledge without his father's mediation since he was by then trying to switch from mounts to building, but also completes the military service between Salamanca and Madrid. There he will learn temporary building techniques, typical of military regiments.

During this youth times in Madrid, he meets his future wife. Surnamed Ferrari and from a military lineage, both families knew from their times in the archipelago. As mentioned by the press by then, his parents travelled from Manila⁶ to attend the wedding in Madrid on February 9, 1895. By the time, their son was studying at the Madrid School of Arts and Crafts and he would do so until 1897. His father visit possibly

gave him hope for some professional growing and inoculates him with the travelling spirit, since Lafuente Almeda in 1895 was already the right hand man of the municipal architect. Based in Madrid, Lafuente García-Rojo completed his education in 1897 and started working for the rail company MZA, responsible for the line Madrid-Zaragoza-Alicante, in the Pacific Pavilions. But he did not last much there and after the birth of his second son in Madrid, he decided to move to the vibrant, attractive and full of opportunities city of Manila in 1898. Another reason for taking the plunge was the fact that his father had been working for at least one year and a half as interim municipal architect because Mister Hervás had left Manila in the view of the complicate circumstances of the colony in 1896 and he was never substituted by another professional educated as an architect.

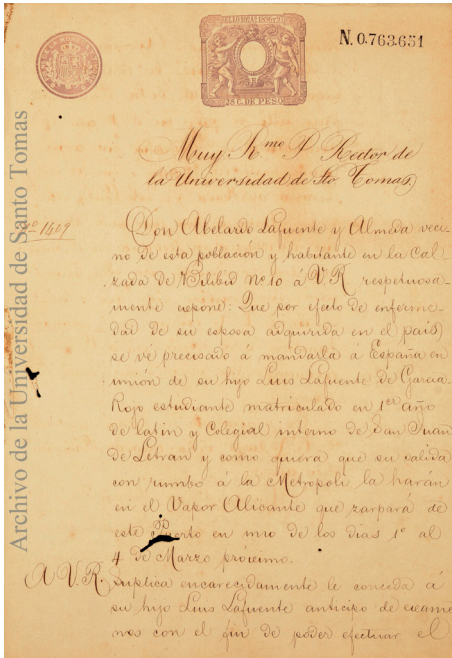

Figura 2. Carta de la Universidad Santo Tomás a Abelardo Lafuente pels estudis del seu fill menor

Figure 2. Letter from the Santo Tomás University to Abelardo Lafuente for the studies of his youngest son

Per tant i contra tot pronòstic des de 1897 el malagueny decideix quedar-se només a la ciutat a causa de la importància del seu lloc com a possibilitat més fefaent perquè no hi ha una confirmació escrita d'això, això sí, probablement els seus fills tercer i quart (Arturo i Ricardo) que ja tenien més de 16 anys també es van quedar treballant a la ciutat i acompanyant al seu pare en aquesta nova i difícil etapa familiar. És a més en aqueixos anys en què la producció arquitectònica del seu pare al capdavant de l'Ajuntament és notable tal com es veurà ara.

By then and since 1896 his big family house was already built and that was another charm, especially considering what his parents lived through the previous year. In 1897 his mother contracted a disease which urged her to leave the archipelago since it was related to the climate. Lafuente García-Rojo's youngest brother leaves the city with his mother. The necessary transfer to a new school in Spain motivates the arrival of a letter from the responsible educational institution in which the differences between the subjects taught in both places are explained and what must be done in order to get recognized in Spain what he had studied in Manila (figure 2). The educational circumstances of the progeny of Spaniards located far away from the peninsula were something curious and differential. There was always the intention of sending the sons to study to the metropolis to complete their education, but always keeping as a reference what was done in the original territory just in case they had to come

back. Moreover, a martial education for their sons was something essential since they lived in territories threatened by other world powers. In the case of Philippines the main enemy was the United States. It will be who finally will cause the total collapse of the Spanish empire in 1898 simultaneously in Cuba, Puerto Rico and Philippines.

Therefore and against all odds, Lafuente Alameda decides to stay in the city in 1897 alone forced by the importance of his position as the most probable reason since there is no written evidence for this. Nevertheless and probably, his third and fourth sons, Arturo and Ricardo, which were elder than 16 years, also stayed so as to work in the city and accompany his father in this new and tough family phase. Moreover, these years will see the most remarkable architectural production of their father heading the office in the municipality as it will be explained.

Les obres d'Abelardo Lafuente (1847-1900) a Manila

Entre els centenars de projectes descoberts d'habitatges, cambrials, residències, forns, templets i fins i tot una estructura temporal per a un circ, i que estaven signats amb el nom o les inicials d'Abelardo Lafuente destaquen per la seua importància formal els següents:

Real Colegio de San José a Manila (30 octubre 1894)

Aquest és el projecte per a un xicotet pavelló annex al col·legi de San José i que probablement va signar Abelardo com a ajudant de l'arquitecte municipal Juan José Hervás que encara estava en el seu lloc en aquest any. En ell es pot observar com en un edifici de tanta rellevància cultural posa en pràctica un estil eclecticista historicista molt comú en aqueixos moments al Madrid d'aquells anys. És un volum exempt elevat sobre un forjat sanitari i una fonamentació correguda simple perimetral que d'una banda és decorat tot amb finestrals i pels altres tres té les portes d'accés. Les pilastres decoratives en tots els costats són característiques d'aquesta mena d'arquitectura, així com la balustrada superior al voltant de la coberta inclinada (Figura 3). Aquest estil es repetirà en més projectes de l'arquitecte i també del seu fill a la Xina al llarg dels anys perquè seguirà molt vigent fins a les primeres tres dècades del segle XX a Àsia en què s'imposaran altres estils més moderns fins i tot en aquests llocs remots perdurarà més temps per la distància amb la cultura europea.

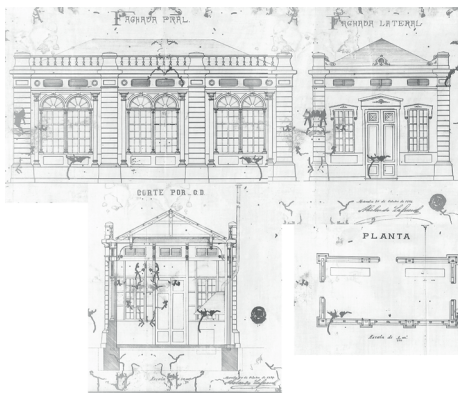

Figura 3. Plànols originals del Real Colegio de San José a Manila firmats per Abelardo Lafuente

Figure 3. Original blueprints of the Royal College of Saint Joseph in Manila signed by Abelardo Lafuente

The works by Abelardo Lafuente (1847-1900) in Manila

Among the hundreds of found projects of houses, niches, residences, ovens, bandstand and even a temporary structure for a circus, signed with the name or the initials of Abelardo Lafuente, it is worthy to highlight because of their formal importance the ensuing ones:

Royal College of Saint Joseph in Manila (October 30, 1894)

This is a project for a small pavilion attached to the College of Saint Joseph which was signed by Abelardo Lafuente probably still as an assistant to the municipal architect, Juan José Hervás, who was still on active service by then. It can be appreciated

that for such a culturally relevant building, Lafuente chooses an eclectic and historicist style which was quite usual by then in Madrid. It is a free-standing volume raised on a ventilated slab and a very simple perimeter strip footing. On one side it is ornamented with three large windows and on the other one it hosts three access doors. Decorative pilasters on all façades are characteristic of this type of architecture as long as the upper balusters all around the pitched roof (figure 3). This style will be seen in other projects by the architect and his son over the years since it will be prevailing during the first three decades of the 20th century in Asia, moment in which more modern styles will be imposed even in these remote places which kept the previous ones much longer because of their distance to European culture.

Adorn per a Salons de Sessions de les Cases Consistorials de Manila (25 novembre 1896)

Aquest és un projecte de poca envergadura, però de molta rellevància institucional, ja que es reproduiran còpies en les diferents cases consistorials de la ciutat, i cal tindre en compte que s'encarrega quan ja la situació a les illes és bastant descoratjadora. No en va l'arquitecte municipal de facto havia marxat ja. Es tracta d'una despesa rellevant per a una població espanyola ja amenaçada i falta de recursos, però amb molt d'arrelament en el lloc, d'aquí ve que es dissenyen aquests elements decoratius. Aquest és un dels denominadors comuns d'aquesta gent, i les seues famílies i és que fins a l'últim moment allí, l'arquitectura i dissenys interiors en relació amb l'administració espanyola es veuen directament relacionats pels gustos espanyols de l'època i es volen representar tan similars com siga possible al que hi ha a Espanya, sense influències formals o vegetals de les illes (Figura 4).

Cellers per a Isidro de la Rama (9 març 1897)

Aquesta tipologia d'edifici era més comú del que caldria esperar en una ciutat com Manila, ja que tots els edificis relacionats amb l'emmagatzematge d'estrís eren habituals, i sobretot els que procedien o la seua manufactura tenia a veure amb Espanya. És per això que en aquests anys a més de cellers, va fer molts forns, fàbriques tabaqueres, licoreries, etc. En aquest cas es tractava de fer no sols l'espai de magatzematge i fabricació principal, sinó un annex per a oficines, cotxera, cuines i fins i tot quart de criades. La façana principal en cantonada té els simbòlics elements decoratius a les cantonades superiors per a donar-li un aspecte asiàtic a la façana, però no eren en general una gran pareneria decorativa arquitectònica per ser d'un ús industrial (Figura 5).

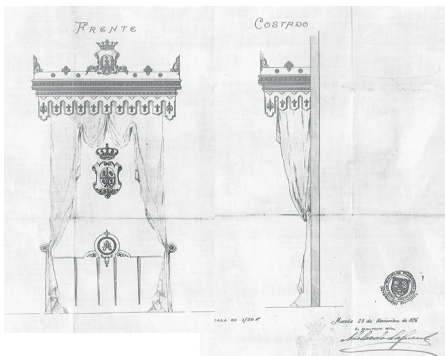

Figura 4. Plànols originals de l' Adorn per a Salons de Sessions de les Cases Consistorials firmats per Abelardo Lafuente

Figure 4. Original blueprints of the Decoration for the Assembly Halls of the Council Houses in Manila signed by Abelardo Lafuente

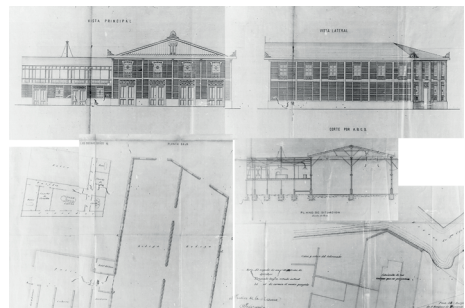

Figura 5. Plànols originals dels Cellers de la Rama a Manila firmats per Abelardo Lafuente

Figure 5. Original blueprints of the De la Rama Wineries signed by Abelardo Lafuente

Decoration for the Assembly Halls of the Council Houses in Manila (November 25, 1896)

This is a small scale project but very relevant in institutional terms since many copies of it would be reproduced in the different council houses of the city and was commissioned in a time when the situation in the island was rather discouraging. After all, the actual municipal architect had already left. It is a relevant expense for a Spanish population who was already threatened and with scarce resources

but deeply rooted in the place. This is the reason for the design of these decorative elements. This is one of the common denominators of those people attitude. Until the very last moment, architecture and interior design related to the Spanish administration are seen as directly connected with the Spanish tastes of the moment and there is a clear will of representing them as close as possible to what can be found in Spain, with no formal or vegetal influence of the islands (figure 4).

Casa unifamiliar per a Elpidia Uytinco (7 maig 1897)

Aquest és un dels seus projectes més significatius estilísticament parlant perquè en ella utilitza un estil neo-àrab molt simple amb uns certs tocs asiàtics només vist en detalls puntuals en altres cases com la que fa aquest mateix any per a Maria del Rosari en el districte de Sant Sebastià de Manila. Però que tot l'habitatge tinga aquest aspecte amb tants arcs de ferradura i capitells que recorden als de l'Alhambra, només s'ha trobat en la que va ser la seua pròpia casa presentada anteriorment en aquest treball. La distribució en planta d'aquest projecte també és una cosa diferent de l'habitual perquè es compon d'un cos principal d'activitats de dia amb sis espais amb menjador i sala principal centrats i flanquejats per quatre quarts de considerables dimensions. Al fons el cos posterior elevat sobre un espai de magatzematge ja més propi de la construcció filipina de tipus "Bahay na Bat" està format només per latrina, banye cuina i rebost, que a les cases espanyoles sempre se situava en la part posterior (Figura 6).

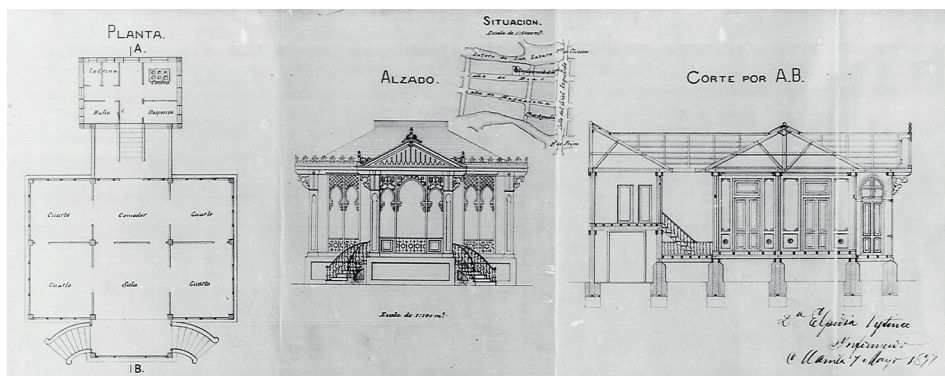

Figura 6. Plànols originals d'una casa unifamiliar a Manila firmats per Abelardo Lafuente

Figure 6. Original blueprints of a family house in Manila signed by Abelardo Lafuente

Wineries for Isidro de la Rama (March 9, 1897)

This building typology was much more usual than expected in a city like Manila. Buildings intended for equipment storage were common especially when these items came from Spain or their manufacture was related to the metropolis. That is the reason for designing, apart from wineries, many ovens, tobacco factories, distilleries and so on during these years. In that specific case, the project required not only storage and production space, but also another building for offices, garage, kitchen and even a room for the maids. The main façade on the corner has the symbolic decorative elements in the upper corners in order to provide the façade an Asian look. But they did not mean a big decorative display since it was an industrial building.

Family house for Elpidia Uytinco (May 7, 1897)

This is one of his most prominent projects in stylistic terms due to the employ of a very simple Moorish Revival style with certain Asian touches only seen in punctual details in other houses like the one designed in the same year for Maria del Rosario in the district of Saint Sebastian in Manila. But the only house with this aspect and that many horseshoe arches and capitals reminding those of the Alhambra is his previously mentioned own home. The plan layout of this project is also slightly different to usual ones since it is composed by a main volume for day activities divided into six spaces: dining room and main living room in the middle sided by four bedrooms of remarkable dimensions. On the back, a rear volume on a storage space much closer to the typical Philippine *Bahay na bato* hosts a toilet, a bathroom, the kitchen and a pantry, which in Spanish houses was always placed on the back.

Tinença Alcaldia, Parc de Bombers i Tribunals de Santa Cruz, Manila (6 agost 1897)

Aquest és un dels projectes de major envergadura dels trobats en la seua obra filipina juntament amb el de la Casa Escorxador de Manila i el del Col·legi de les filles de la Caritat de Looban, però en aquests altres dos la qualitat estètica i compositiva de les seues façanes és escassa i per això no s'han destacat ací. En canvi, aquest edifici governamental i per tant d'obra civil és un gran projecte de planta baixa més un, amb una composició de façana neoclàssica, composta per un frontó central simètric amb tres finestres de mig punt i balcó central que dona al conjunt un empaquetatge i serietat dignes del seu ús. La planta principal primera es compon d'una sèrie de finestrals de grans dimensions a cada costat amb un xicotet balcó que recorda també a molts edificis institucionals del centre de Madrid d'aquella època. La seua estructura amb murs de càrrega és l'habitual del moment i més a les illes, on fins a l'arquitectura més tradicional tenia aquest format (Figura 7).

Templet-quiosc per Francisco Ossorio (11 octubre 1897)

Aquesta tipologia de projecte és menys habitual, però no és l'únic que fa d'aquest tipus en els seus últims anys com a arquitecte municipal, i tots ells tenen la mateixa estructura i forma en planta hexagonal. Fa el propi amb una torre superior en un edifici per a Evaristo Braille que sembla tindre també l'ús de comissaria de policia. En aquest quasi es tracta d'un espai comercial amb galeria frontal i en el seu interior en la part posterior un despatx amb taulell i prestatges, i més arrere una escala per a accedir a l'entresòl superior on emmagatzemar tot el que es venia. Aquest tipus de construccions sembla que eren bastant comuns en les xicotetes places que es formaven en alguns racons dels barris més centrícs de la ciutat de Manila aquest era el cas d'aquest quiosc situat en la plaça del Comte al costat de l'*estero*, però en el mateix barri i en places com la de Calderon de la Barca o la Plaça de la Mar hi havien alguns més. I en altres barris com a Santa Cruz o Quiapo succeïa el mateix, a vegades com a templet musical, altres com a comerços (Figura 8).

Deputy Mayor Office, Fire Station and Santa Cruz Courts in Manila (August 6, 1897)

This is one of the projects of a bigger scale among those of these Philippine works along with the Slaughter House in Manila and the College of the Daughters of Charity in Looban. But in these two cases the aesthetic and compositional quality is scarce and due to that fact they have not been included in this list. However, this government building –and therefore a civil work- is a huge project with two stories with a façade composed in Neoclassical style, namely by a central and symmetrical gable topping three windows with semicircular arches and a balcony which provide the whole ensemble with dignity and seriousness as expected considering the use. On both sides, the first story is composed by a set of big windows on both sides, each one with a small balcony reminding many institutional buildings in the center of Madrid of the time. Its structure made with bearing walls is the usual one of the moment, special in the islands, where even the most traditional architecture had this format.

Bandstand-kiosk for Francisco Osorio (October 11, 1897)

This typology of project is less usual, but it is not the only one made of its kind during his last years as municipal architect. All of them have the same structure and hexagonal shape in plant. Lafuente Almeda does the same with an upper tower in a building for Evaristo Braille which apparently was used as police station as well. In this case, it is a commercial space with a frontal veranda and inside at the back an office with a counter and shelves and behind stairs for accessing the upper mezzanine where goods for sale were stored. This sort of buildings seemed to be rather usual in the small squares conformed in some retreats of the most centric neighborhoods of the city of Manila. That was the case of this kiosk located in the Conde Square next to the estuary, but in the same neighborhood and in other locations such as the Calderon de la Barca Square and the Sea Square there were many more. In other neighborhoods such as Santa Cruz or Quiapo something similar could be found, sometimes as music bandstands and sometimes as retail spaces.

Para seguir leyendo, inicie el proceso de compra, click aquí